

**Jiří Tomeš – David Festa – Josef Novotný a kolektiv:
Konflikt světů a svět konfliktů. Střety idejí a zájmů
v současném světě.**

1. vydání. Praha: P3K, 2007, 349 stran, ISBN 978-80-903587-6-8 (signatura knihovny ÚMV 54 149).

O konfliktech se v rámci věd, zabývajících se mezinárodními vztahy, píše zvláště poslední dobou velmi často. V řadě případů však přitom bývá klíčový pojem konflikt redukován pouze na konflikty ozbrojené, a tak pozornosti uniká široká paleta případů, v nichž sice nedochází k přímému násilnému střetu, avšak klasické znaky konfliktu, vymezeného jako „společenská situace, kdy minimálně dva aktéři (strany) usilují v tomtéž okamžiku získat dostupné omezené zdroje“,¹ jsou přítomny. Zásluha recenzované publikace spočívá v tom, že se od úzkého pohledu odchyluje a k problematice přistupuje značně komplexně.

To se ostatně odráží již v názvu recenzovaného díla, mimochodem velmi dobře zvoleném, který v sobě spojuje dva výrazy: *Svět konfliktů* připomíná, že i na počátku 21. století – a možná dokonce více než kdy dříve – charakterizuje naši planetu velké množství globálních, regionálních a lokálních antagonismů, jež mají různé příčiny, projevy a aktéry, procházejí ale obdobným konfliktním cyklem a shodně v sobě obsahují potenciál jak pro pokojné řešení, tak i pro násilnou konfrontaci. *Konflikt světů* obrací pozornost ke skutečnosti, že přes rychle postupující proces globalizace není náš svět politicky, ekonomicky, sociálně a kulturně jednotný. Přetrvávají a nově vznikají četné rozdíly a nerovnosti, a to jak mezi jednotlivými státy a regiony, tak i uvnitř nich, což samo o sobě vytváří značný konfliktní potenciál. Podtitul díla – *Střety idejí a zájmů v současném světě* – ještě jednou potvrzuje široký záběr publikace a současně naznačuje perspektivu, z níž vycházejí její tvůrci.

Členové autorského kolektivu nejsou – jak by se asi vzhledem k tématu dalo očekávat – politologové, právníci nebo teoretici mezinárodních vztahů. Většina z nich vystudovala sociologii, antropologii, geografii nebo etnologii, a tak do studia konfliktů vnášejí zajímavé a osvěžující podněty ze svých disciplín. Texty hojně čerpají z myšlenek tzv. rozvojových studií (*development studies*), která se zajímají o problémy rozvojového světa i o obecnější otázky distribuce moci a zdrojů. Inspirují se též postmoderními kritickými přístupy, jež poukazují na význam diskurzu a na roli sociálně vytvořených a předávaných stereotypů při udržování stávajících mocenských poměrů na místní, národní i mezinárodní úrovni. K dalším ideovým zdrojům publikace nepochybně patří – ve zcela netaxativním výčtu – teorie geopolitiky, kulturně antropologické přístupy a moderní ekonomické, politologické, právní a sociologické proudy.

Koordinátory publikace byli sociální geograf Jiří Tomeš, historik a geograf David Festa a sociální geograf Josef Novotný, kteří také společně sepsali úvod. V něm nejprve vymezují jedenáct typů konfliktů mezi různými „světy“, k nimž podle jejich názoru v současnosti dochází. Jde o konflikty mezi: světy vyspělých a bohatých (Sever) a chudých a zaostalých (Jih); světy různých civilizací v pojetí Samuela Huntingtona; světy míru a války v podobě blízké islámskému *dár al-islám* a *dár al-harb*; světy etnicko-náboženských inspirací a tolerantního multikulturalismu; světy univerzálních hodnot a partikulárních zájmů; světy globalizovaného a marginalizovaného; světy původních obyvatel a „nových“ lidí; světy práva a síly; světy trvale udržitelného rozvoje a trvale udržitelné války; světy vyčerpateľných zdrojů a konzumní společnosti; světy nadnárodních korporací a občanské společnosti. Komplexnost typologie, včetně zapojení některých originálních kategorií, opět potvrzuje již několikrát zdůrazněnou šíři záběru recenzovaného díla a extenzivnost pojetí klíčového pojmu konfliktu v něm. V další části úvodu autoři shrnují obsah

jednotlivých příspěvků a vymezují hlavní ideové východisko knihy, jímž je „kritické pojetí, zaměřené zejména na negativní aspekty současného vývoje“ (Tomeš – Festa – Novotný a kolektiv, 2007, s. 23).

Publikace samotná je členěna do osmi obvykle dost obsáhlých kapitol (nejdelší má téměř šedesát stránek). Každá kapitola je opatřena klasickým poznámkovým aparátem a také samostatným přehledem použité literatury, což usnadňuje orientaci v textu. Informace o autorech, seznamy vyobrazených map a použitých zkratk a smíšený věcně-jmenný rejstřík jsou naopak zpracovány společně pro celou knihu a figurují v jejím závěru.

První kapitola, jejímž autorem je sociolog Alemayehu Kumsa, pojednává o fenoménu globalizace a o uspořádání globálního systému. Po stručném definování pojmů následuje rozbor čtyř pojetí globálního systému, mezi něž se řadí globální ekonomika Immanuela Wallersteina, globální občanský řád Johna W. Meyera, globální kultura Rolanda Robertsona a globální společnost Niklase Luhmanna. Autor jednotlivá pojetí představuje, aniž by se k některému z nich přiklonil, což poněkud ztěžuje určení jeho pozice. Vývoj globálního systému Kumsa chápe v souladu s pojetím G. Therborana jako proces tvořený šesti vlnami (rozšíření světových náboženství, kolonizace, globální války 18. století, evropský imperialismus, studená válka a současnost), z nichž poslední, spojená s ekonomizací vztahů v globálním měřítku, charakterizuje náš dnešní svět. Podobu tohoto světa pomáhaly podle autorova názoru formovat brettonwoodské finanční instituce, které v období po skončení studené války vsadily na neoliberální ideologii deregulace a privatizace (tzv. washingtonský konsenzus), jejíž nedostatky však dobře ukázal krizový ekonomický vývoj ve východní Asii, v Latinské Americe či v Rusku.

Vzdálenější minulost, ale i žhavou přítomnost uvádí na scénu velmi pěkně napsaný příspěvek antropoložky Hany Horákové-Novotné na téma kolonialismus a postkolonialismus. První část textu se zamýšlí nad pojmem, příčinami a důsledky kolonialismu, který je chápán jako „široce rozšířený a opakující se jev“ (Tomeš – Festa – Novotný a kolektiv, 2007, s. 47), charakterizovaný osídlením určitého teritoria, převládající ekonomickou motivací a existencí nerovných mocenských vztahů. Autorka zkoumá, nakolik vznik kolonialismu pomáhá vysvětlit klasická teorie imperialismu a obecná lidská tendence dichotomicky rozlišovat podle linie „my a oni“. Druhá část textu se pak zabývá postkolonialismem, respektive jeho studiem ve společenských vědách. Autorka poukazuje na jistou „neukotvenost“ tohoto relativně nového pojmu i na různorodost přístupů, jež lze vůči němu zaujmout. Značnou pozornost věnuje též analýze diskurzu, který postkoloniální studia – jež ostatně navázala na tzv. *Commonwealth literature*, a tak orientaci na jazyk dostala jaksi přímo do vínku – staví do popředí výzkumu. V této části zaujme přehledně shrnuté hlavních znaků orientalismu, jenž se v poslední době opět těší velké oblibě, představení tzv. svatě trojice postkolonialismu (Said, Bhabha, Spivaková) a upozornění na některé slabiny tohoto myšlenkového proudu. Vzhledem k tomu, že otázkám kolonialismu a jeho dědictví nebyl dosud v české konfliktologické literatuře poskytnut větší prostor, představuje text Horákové-Novotné opravdu originální tvůrčí počín, který si zaslouží ocenění.

Na konflikty v užším slova smyslu, tedy na ozbrojená střetnutí mezi státy nebo na jejich území, se zaměřují dvě kapitoly Jiřího Tomeše, nazvané *Války po rozpadu bipolárního světa – tendence a příčiny* a *Nové války? Proměna charakteru a geografické distribuce ozbrojených konfliktů po konci studené války*. Již názvy naznačují, že oba texty mají velmi podobný předmět, a je proto otázkou, zda by nebylo bývalo účelnější spojit je v jeden celek. Neuškodilo by bývalo možná ani jejich určité zestručnění, neboť celkový rozsah přes sto stránek činí z Tomešových kapitol bezkonkurenčně nejdelší text publikace. Zároveň je však třeba uznat, že se kapitoly věnují mimořádně závažnému tématu a že je doplňuje (a tím i zarábá velkou část rozsahu) soubor různých grafů a mapek a také delší bibliografie.

Kapitola *Války po rozpadu bipolárního světa – tendence a příčiny* nastiňuje hlavní teorie, vysvětlující příčiny násilí v mezinárodních vztazích, a provádí klasifikaci konfliktů v závislosti na faktorech, jež působí při jejich vzniku (konflikty kulturní – etnické – nábo-

ženské, ekonomické, politické, geografické, geopolitické a občanské války). Čtenář se rovněž seznámí s hlavními daty konfliktů, jež ve světě existují, a zjistí, jaké vývojové trendy konflikty vykazují v období po roce 1990. Následující Tomešova kapitola rozebírá tzv. nové války, jak bývají označovány konflikty vnitrostátní či transnacionální povahy, typické pro dnešní globalizující se svět. Tyto konflikty mívají identitární nebo ekonomickou motivaci a mezi jejich průvodní znaky se mimo jiné řadí brutalizace bojů, použití teroristických metod, vysoké oběti mezi civilisty, hromadné uprchlictví, zapojení privátních žoldnéřských skupin a rozvoj tzv. válečné ekonomiky. Autor uznává, že vykořenění daného typu konfliktů nebude jednoduché. Připomíná také často opomíjený fakt, že protože „*konec válek vesměs nějakým způsobem souvisí s jejich vznikem*“ (Tomeš – Festa – Novotný a kolektiv, 2007, s. 174) a tento vznik bývá komplexním procesem, zahrnujícím řadu aktérů, musí „*snaha o zlepšení bezpečnostní situace v zaostalé části světa... začít ve světě vyspělém*“ (Tomeš – Festa – Novotný a kolektiv, 2007, s. 174). V tomto bodě se Tomešovo „bezpečnostní“ téma dotýká agendy ostatních, spíše „rozvojových“ příspěvků a ukazuje styčné body, jež mezi oběma často – a neprávem – oddělovanými oblastmi existují.

Příkladem typicky „rozvojového“ příspěvku je kapitola Josefa Novotného, zaměřující se na vývoj rozvojového paradigmatu v teorii i v praxi. Autor analyzuje tři základní přístupy k rozvoji, vycházející z konzervatismu, z liberalismu a ze socialismu, a zamýšlí se nad některými dilematy dané oblasti (ekonomický růst versus distribuční spravedlnost, sociální nerovnost versus ekonomická výkonnost). Na závěr popisuje a na empirických datech dokumentuje jev tzv. globalizace nerovností, na jehož základě dochází v posledních letech k přesunu nerovností v distribuci zdrojů z lokální nebo národní na mezinárodní a globální rovinu.

Jednou z nejčastějších příčin konfliktů bývá diskriminace určitých skupin osob. Mezi takové skupiny se dlouhodobě a prakticky kdekoli na světě řadí původní obyvatelstvo (domorodci), jemuž ve svém příspěvku věnuje pozornost etnoložka Livia Šavelková. Téma je pojato komplexně a zahrnuje aspekty z oblasti sociologie, etnografie, ale třeba i práva a praktické politiky. Po úvodním přehledu hlavních skupin původních obyvatel autorka mapuje vývoj snah o jejich ochranu v jednotlivých národních právních rádech i v mezinárodním právu. Dále rozebírá složité a kontroverzní otázky definice a určení identity domorodců a na závěr upozorňuje na nové dimenze, jež by jejich pojetí mohlo získat ve světě virtuální globalizované komunikace, kde se „*toky idejí rozdílného původu prolínají, interferují a vytvářejí nový obsah a význam*“ (Tomeš – Festa – Novotný a kolektiv, 2007, s. 234).

Organizovanými projevy odporu proti globalizaci se zabývá příspěvek Davida Festa o sociálních hnutích. Autor nejprve definuje sociální hnutí jako „*každý stabilnější komplex jednání menší či větší skupiny lidí, které spojuje »snaha o změnu individuálních praktik nebo otevřená výzva existujícímu společenskému uspořádání«*“ (Tomeš – Festa – Novotný a kolektiv, 2007, s. 243), a nastiňuje hlavní teoretické přístupy k nim, například teorii kolektivního chování nebo teorii kolektivní identity. Následně zkoumá a na konkrétních příkladech z praxe dokumentuje případy několika takových hnutí, působících na lokální i globální rovině. Do první kategorie spadají například brazilští *seringueiros*, bojující proti devastaci deštných pralesů, nebo mexičtí *zapatisté*, do druhé pak volné iniciativy typu Globální lidové akce (PGA) a Světového sociálního fóra (WSF). Autor, který nijak nezakrývá své sympatie k hnutím a k jejich programu, opakovaně upozorňuje na fakt, že tzv. antiglobalisté většinou nevystupují – jak jim bývá podsouváno jejich oponenty – proti globalizaci jako takové, ale jen proti jejím negativním projevům (proti globální nerovnosti či ničení životního prostředí), které se snaží odstranit nebo alespoň zmírnit. Také připomíná, že právě globalizace se svým zintenzivňováním komunikace (internet) a se zkracováním vzdáleností poskytla hnutím možnost jak překonat lokální uzavřenost a slabost danou asymetrií moci a jak získat pro svou věc globální podporu.

Poslední kapitola, na níž se opět podíleli všichni tři editoři, je vlastně již jen dodatkem, předkládajícím stručný výčet hlavních projektů, jež proti sobě v různých zemích hlavně

tzv. třetího světa stavějí původní obyvatele na straně jedné a vlády, popřípadě nadnárodní společnosti nebo mezinárodní organizace na straně druhé. Tento výčet doprovázejí mapky, které čtenářům umožňují jednotlivé projekty a je doprovázející konflikty snáze geograficky situovat.

Na závěr publikace, za věcnými kapitolami, se nachází zajímavý soubor praktických případů, nazvaný *Příklady, náměty a otázky pro cvičení, semináře a zpracování studentských prací*. Soubor je rozčleněn do třech tematických bloků, jež se zaměřují na problémy původních obyvatel, rozvoje a současných ozbrojených konfliktů a vždy obsahují osm až deset konkrétních případů. Tyto případy bývají uvozeny vhodným citátem či citáty, následuje stručná prezentace faktů a poté dostanou čtenáři několik otázek a úkolů, které by měli na základě předložených údajů zodpovědět. Otázky a úkoly obvykle nemají jednoznačné řešení a spíše se čtenářům předkládají jako náměty k zamyšlení nebo – řečeno slovy autorů – jako „naznačení typů možných problémů a popud ke kritickému přemýšlení o nich“ (Tomeš – Festa – Novotný a kolektiv, 2007, s. 23). Například případ, nazvaný *Konflikty a životní prostředí*, otevírá otázky typu: Může být životní prostředí, respektive environmentální faktory příčinou ozbrojených konfliktů? Lze některé problémy a konflikty (třeba i budoucí) přičíst na konto globálního oteplování? Je nesporné, že takováto „zásobárna“ praktických cvičení, kterou navíc vždy doprovázejí odkazy na užitečné zdroje, představuje cenný pramen pro všechny, kdo se některým z aspektů tematických bloků odborně zabývají, a zejména pak pro ty, kteří je na jakékoli úrovni vyučují. Na tom nic nemění ani skutečnost, že některé případy nejsou pojaty zcela neutrálně a již způsob jejich prezentace (například emotivní titul *Čečensko – tolerovaná genocida – země, kterou svět odepsal*) a priori nabádá k přijetí určitého výkladu událostí. V zájmu objektivitivy je třeba podotknout, že se v celkovém souboru jedná spíše o výjimky a že obecně se autoři zjevně snaží předložit čtenářům problémy bez toho, aby jim současně podsouvali určitý jimi preferovaný typ řešení.

Recenzovaná publikace není navzdory svému názvu klasickým pojednáním o válkách a ozbrojených konfliktech ve světě, ani nepředstavuje – jak by též mohl titul evokovat – potvrzení Huntingtonovy teze o střetu civilizací. Jde o analýzu nejrůznějších podob, jaké na sebe konflikty, chápané v nejširším slova smyslu, mohou vzít a také skutečně berou ve věku charakterizovaném globalizačními procesy a reakcí na ně. Rozsáhlost problematiky, pokrývající témata od nových válek až po dekolonizaci a antiglobalizační sociální hnutí, kladla na autory značné nároky z hlediska koherence celku a vzájemné návaznosti jeho částí. Ačkoli nevždy se podařilo vypořádat se s touto výzvou na výbornou (v tomto ohledu je škoda, že v knize chybí zobecňující závěr, který by ony návaznosti pomohl identifikovat), žádná z kapitol nepůsobí v díle rušivě nebo nepatříčně.

Jistým pojitkem je ostatně i obdobné ideové zaměření autorů, kteří – jak deklaruje již úvod – shodně vycházejí z tradice kritických a spíše levicově zaměřených sociálních studií. Ideový, respektive ideologický element ovšem nikdy nepřevažuje nad snahou o vědecké postižení problémů, které je základní určující osou recenzované knihy. Svým komplexním pojetím zaplňuje publikace mezeru, jež v českém výzkumu konfliktů dosud existovala, a díky široké paletě zastoupených perspektiv a poctivému způsobu zpracování tvoří cenný příspěvek „k diskusi na téma konfliktuality současného světa“ (Tomeš – Festa – Novotný a kolektiv, 2007, předmluva). Vzhledem k tomu, že právě takové cíle měla podle svých tvůrců sledovat, lze ji označit za zdařilý – byť jistě ne nekontroverzní – tvůrčí počín, který má potenciál oslovit široký okruh čtenářů zájímavých se o problémy současného světa, o jejich hlubší příčiny a kořeny i o možné způsoby jejich řešení.

Veronika Bílková

¹ Wallensteen, Peter: *Understanding Conflict Resolution. War, Peace and the Global System*. London: Sage, 2002, s. 16.